

Középvárosi társadalmak

Egy új, innovatív városfejlesztési
modell megalapozása

Szerkesztette:

Szirmai Viktória

SOPRONI EGYETEM KIADÓ

SOPRON, 2020

Középvárosi társadalmak

Egy új, innovatív városfejlesztési modell megalapozása

Szerzők:

Bertalan Laura, Fábián Attila, Ferencz Zoltán, Hegedüs Judit,
Jankó Ferenc, Schuchmann Júlia, Szirmai Viktória, Tóth Balázs István

Szerkesztette:

Szirmai Viktória

SOPRONI EGYETEM KIADÓ

Sopron, 2020

Soproni Egyetem, Lámfalussy Sándor
Közgazdaságtudományi Kar
Nemzetközi és Regionális Gazdaságtani Intézet

Szerkesztette: Szirmai Viktória
Kutatásvezető: Szirmai Viktória

ISBN 978-963-334-367-8 (nyomtatott)
ISBN 978-963-334-368-5 (elektronikus)
DOI 10.35511/978-963-334-368-5

A kötet az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosítójú, „Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban” című projekt keretében készült. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

Jelen kiadvány a jogtulajdonos írásos engedélye nélkül sem részben, sem egészben nem másolható, sem elektronikus, sem mechanikus eljárással, ideértve a fénymásolást, számítógépes rögzítést vagy adatbankban való felhasználást is.

© Soproni Egyetem Kiadó
9400 Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4.
Felelős kiadó: Prof. Dr. Fábíán Attila
Soproni Egyetem általános rektorhelyettese
Minden jog fenntartva

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

Példányszám: 500

A városfejlesztés történeti innovatív modelljei

Bevezetés

A nemzetközi és egyben hazai városfejlesztés, városépítés történeti kánonja jól ismert, az egyetemek vonatkozó kurzusain széles körben oktatott (Meggyesi, 2005). Ez a sor csak a hosszú 20. századra koncentráva Ebenezer Howard kertváros gondolatától kezdődik, a Le Corbusier névvel fémjelzett modern mozgalommal folytatódik, majd a 20. század második felében a környezeti mozgalom hullámával megszülető – itt most összefoglalóan – környezeti városfejlesztési modellekig ível. Jóllehet nem teljesen tiszta, még talán nem elegendő a perspektíva, hogy egységesen megítéljük, hogy a jelenlegi, összefoglalóan öko-urbanizációs modelleknek nevezett koncepciók mennyiben városépítészeti és mennyiben városfejlesztésiek. Az bizonyos, hogy városfejlesztési elgondolásaikban számos közös vonást fedezhetünk fel. Ezen írásnak egyrészt ezek összefoglalása a célja. Városépítészeti értékeléseikre azonban nem vállalkozunk.

Ehelyett a cél az, hogy először a történeti modelleket a jelenlegi öko-urbanizációs modellek fényében, elsősorban nemzetközi szakirodalom alapján értékelje újra, részben megérteni próbálva azt a történelmi-társadalmi kontextust, amelyben létrejöttek, amelyek a maguk jellemző városi problémáival, kortünetével, gondolkodásával életre hívták ezeket az elképzeléseket, részben, retrospektív módon megítélve azt, hogy mennyire voltak sikeresek – egyáltalán elterjedtek, használatosak – az általuk megcélzott problémák megoldásában. Ezután arra a kérdésre fókuszálunk, mit adtak a történeti modellek a kortárs öko-urbanizációs modellek számára, milyen történeti előzményekből táplálkoznak. Végül arra vállalkozunk, hogy e koncepciókat vonjuk kritika alá, értelmezve különböző formáikat, rámutatva különbségeikre és hasonlóságaikra.

Ebenezer Howard és a kertváros mozgalom

Ismert, hogy az ipari forradalom nagy hatást gyakorolt a városfejlődésre; létrejött a Slum City, vele együtt a zsúfoltság, a szociális, egészségügyi problémák, a munkásnegyedek megjelenése, amelyek számos utópisztikus és radikális városfejlesztési elképzelést hívtak életre a 19. században, ezért

is érvel Peter Hall (2014) várostervezés-történész, hogy ezek a kezdeti törekvések az anarchista mozgalomból táplálkoztak. Ugyanis az alternatív várostervezési ötlettel előálló értelmiségiek egyben alternatív társadalmakról is ábrándoztak. Ezek egyike volt Ebenezer Howard, akinek hatása azonban jóval túlmutat saját korán, hatása explicit megmutatkozik Lewis Mumford, Clarence Stein, Henry Wright és Patrick Geddes munkásságán is, és hozzájárult a szomszédsági egységek tervezésének és a modernizmus mozgalmához (Hall, 2014; Sharifi, 2016).

Howard célja az volt, hogy a városok és a falvak kedvező életforma-jegyeit kombinálja a városok köré vízionált, zöld övezetekkel elválasztott új városok kialakításában. Azzal, hogy a Garden City-t hat egyenként 5000 lakosú városnegyedekre osztotta, a szomszédsági egység-tervezés alapjait is lefektette. A kertvárost emellett nagy telkeken fekvő kertvárosias beépítés, így alacsony laksűrűség, továbbá sugárirányú útrendszer jellemezte, a nagyvárossal pedig eredendően vasút jelentette az összekötést. Az elkülönített területhasználat megvalósult a sugárutak mellé tervezett munkahelyek és kereskedelem képében, emellett fontos, hogy kevert népességet, ehhez idomuló városirányítást álmódott Howard, ami megtestesült abban is, hogy a tulajdonviszonyokban a közösségit helyezte előtérbe a magántulajdonnal szemben. A Garden City egy rögzített méretű település volt, mert Howard hitt abban az arisztotelészi tanban, hogy a városoknak megvan az ideális méretük, afölött megsemmisítik magukat, vagyis a kertváros gondolatlanul tulajdonképpen növekedési korlátozás is felmerült, vagyis a korlátok közé szorított városnövekedés (Bounded City – Fishman, 2002)

Howard elméletének forrását is érdemes fontolóra venni. Howard politikai gondolkodása a 19. század végi radikális – de nem marxista – mozgalom hullámában érlelődött, amely kikelt az ipari város problémái ellen, s azokat a tágabban, a társadalmi-politikai rendszer szimptomájaként értelmezte. Emellett a darwinizmus szelleme lengte be a korszakot, amely a fejlődés teóriáját kínálva a társadalmi kooperációba, az elit és a munkásosztály közötti kooperációba vetett hitet erősítette Howardban. Tulajdonképpen a várostervezők gondolkodására máig hat egy olyan fajta idea – itt Alfred Marshall hatását is kiemelik Howard-on –, amely szerint az elrontott városok helyett valami újat kell építeni egy szabad, érintetlen földterületen, amely majd nem viseli magán a kritizált társadalmi, gazdasági, egyszóval városi problémákat. Ez voltaképpen a kolonizációs gondolat várostervezési megtestesülése. Ide kapcsolható a Peter Kropotkin által javasolt ipari falvak gondolata is, amelyek az elképzelés szerint a mezőgazdasági és ipari munka egyensúlyára épültek volna. Howard és kortársai hittek abban is, hogy a jogi szabályzással az ingatlanpiac spekulatív, negatív hatásai kiiktathatók, a közösségi tulajdon előtérbe helyezhető, s hasonlóképpen lehetséges a közösségi kooperáció a város vezetésében is (Clavel, 2002).

A kertváros gondolat tágabban tulajdonképpen a zöld övezetekről szóló tervezési diskurzusba illeszkedett. Rejtetten nyilván megvannak a tervezési hagyományok már a reneszánsz vagy a barokk várostervekben, de gondoljunk 18. századtól kezdve a funkciójukat veszített városi erődök körüli területeken (glacis) létesített zöld gyűrűkre (Jankó, 2010). E diskurzus explicitté 19. században, a klasszicizáló városépítészeti törekvések során válik. A 19. század közepétől Ausztráliában például a telepített városok esetében jelent meg (ún. Parkland Towns – Freestone, 2002), vagy említhetjük az USA-t is, ahol a parképítési mozgalom a tájépítéssel születéséhez vezetett, csak egy nevet említve, Frederick Law Olmsted a new yorki Central Park és számos városi suburb tervezője a 19. század második felében, vagy idézhetjük a City Beautiful mozgalmát, amely már a századfordulótól kibontakozva a monumentalitást és a kedélyes, kellemes városi terek és közösségek létrehozását tűzi zászlajára. Nyilván ennek is megvannak a gyökerei, ha a Jefferson és L'Enfant nevéhez fűződő barokk Washington tervre gondolunk 1792-ből, de megvan a továbbélése is nem máshol, mint a monumentalításra vevő szovjet, szocialista realista építészetben, valamint náci városépítészeti elképzelésekben (Meggyesi, 2005; Daniels, 2009).

Howard abban is különbözik sok elődjétől, kortársától, hogy széleskörben igyekeztek átültetni a gyakorlatba a kertváros ideáját, sőt Angliában az 1909-es Housing and Town Planning Act, az 1949-os New Towns Act, az 1947-es Town and Country Planning Act révén intézményes szintre is emelték. Kollégái, követői között Raymond Unwin és Barry Parker elsők voltak a koncepció megvalósításában, Howard segítségével létrehozták Letchworth-t. A London környéki agglomeráció másik „pilot” városa Welwyn lett. Igaz, ezek az emblematicus vállalkozások sok kompromisszummal valósultak meg a finanszírozói ellenérdekek miatt (Clavel, 2002). A kertváros koncepciót aztán más brit új városok megépítésénél is használták, majd szerte a világon: Svédország, USA, Kanada, Franciaország, Németország, Japán; Birch (2002) egyenesen öt generációját különböztette meg ezeknek a kertváros-építkezéseknek a modernizmuson, az új urbanizmuson át egészen a máig. Jóllehet az USA-ban a kritikusok szerint Garden Suburb vált belőle, ugyanis az önellátás igénye, szükségessége, éppen a funkció sokrétűsége, kiegyensúlyozottsága hiányzott ezekből a településekből – jóllehet az eredeti elképzelésben voltaképpen benne volt (Fulton, 2002).

Látnunk kell azt is, hogy a Garden City a sok zöldfelület alkalmazásával, a tervezetten kevert társadalmi és gazdasági struktúrával a fenntartható város-tervezésre is hatással volt, azonban a döntően családi házas beépítés propagálása miatt a városi szétterülés kapcsán is rámutattak a felelősségére. A kritikák tovább mentek abban is, hogy megkérdőjelezték a kertvárosok hathatóságát a városi szegénység problémáinak kezelésében, s a piaci viszonyok, gazdasági érdekek is felülkerekedtek az egyenlőséget, közösségi beavatkozásokat előtérbe helyező kertváros fejlesztésen (Freestone, 2002; Sharifi, 2016).

A szomszédsági egység tervezése

Ennek a tervezési ideának a megszületését Clarence Perry nevéhez kötik, aki Howardtól is ihletet merítve 1923-ban javasolta a szomszédsági egységet tervezési alapkategóriául. A kapcsolat a szomszédsági egység tervezés és a kertvárosok gondolata között nagyon is direkt, ugyanis Perry maga is lakója volt az egyik első amerikai kertvárosnak, a New-York-i Forest Hills Gardens-nek, amely 1909-ben valósult meg Grosvenor Atterbury és Frederick Law Olmsted Jr. tervei alapján, a Russel Sage alapítvány finanszírozásában (Rohe, 2009). Perry a szomszédsági egységet javasolta a társadalmi problémák megoldására, úgy mint elidegenedés, fiatalkori devianciák, közösségi részvétel és kohézió hiánya. A tervezésben egy olyan lehetőséget látott, amely a fizikai környezet fejlesztésével a közösségre is hathat. Ennek nyomán bontakozott ki a szomszédság tervezés mozgalma. Perry szerint minden szomszédságnak kb. 65 ha-os területűnek kell lenni, amely mintegy 5-10 ezer ember számára biztosít lakóhelyet, alapfokú iskolákat (legalább egyet), közösségi intézményeket. Ezeket a központban helyezte el, a boltokat a terület peremén. A szomszédsági egységeket az átmenő forgalmat bonyolító utakkal választotta el, míg a belső utakat görbére tervezte, éppen azért, hogy ezt megakadályozza. Így igyekezett megteremteni a gyalogos várost a szomszédsági egységen belül (Meggyesi, 2005; Rohe, 2009).

Az első megvalósítás Radburn-ben történt, amelyet Perry együtt tervezett Henry Wright-tal és Clarence Stein-nel, azonban az 1929-es gazdasági válság megakadályozta az eredeti tervezői szándékok teljesítését. Perry „szuperblokkjai”, funkcionálisan és településrendezési szempontból szeparált lakóövezetei termékenyítőleg hatottak Le Corbusier gondolkodására is, így a modern mozgalomba is beépült, majd különösen a kelet-európai országok lakótelep építészetében realizálódott. Jane Jacobs szerint viszont ezek nem teljesítették a gyalogolhatóság szempontját, s ráadásul növelték a lakosok autófüggését, azáltal is, hogy a közösségi közlekedésnek nem kedvezett a szomszédsági egységek kialakítása. További kritika tárgya volt a szomszédsági egységek szegregációt erősítő hatása is, s hogy az építészeti beavatkozások nem voltak elegendőek a közösségi kohézió javításához, sem az önellátáshoz. A legnagyobb elméleti kritika azonban az volt, hogy városellenes tervezést valósít meg városi környezetben, illetve, hogy a kertvároshoz hasonlóan hozzájárult a városi szétterülés problémájához (Rohe, 2009; Hall, 2014; Sharif, 2016).

Mindazonáltal a modell fontos szerepet játszott a későbbi irányzatok szempontjából, hozzájárulva a modernizmus mellett az új urbanizmus hullámához is. Így látnunk kell szerepét az új városok építésének történetében, s egyáltalán a lakóterületek, lakótelepek esetében, erősen befolyásolva a fejlett világ városi építkezéseit több mint fél évszázadon keresztül. De nemcsak új lakóterületek létesítésében vált fontos szemléleti keretté a

szomszédsági egység, hanem a régi városrészek megújítása, a közösségfejlesztés vagy a gazdasági revitalizáció esetén is, mindenekelőtt az Egyesült Államokban (Parsons, 2002; Rohe, 2009).

A modernizmus

A modernizmus építészeti mozgalma a két világháború között bontakozott ki. Kialakulására nemcsak a még mindig fennálló városi zsúfoltság hatott, hanem az építészetet forradalmasító technológiai fejlődés is. A kertváros mozgalommal összevetve a cél tehát hasonló volt – az ember újraegyesítése a természettel –, azonban a megvalósítás gyökeresen eltérő. Kulcsfigurái a jól ismert Le Corbusier és Frank Lloyd Wright voltak. Le Corbusier a modern város alapelveit az 1920-as években vetette meg Franciaországban, amely gondolatok az 1960-as, 1970-es évekre általánosan elterjedtek a tervezési gyakorlatban, jól lehet komplex formában elsősorban Kelet-Európában és a szocialista országokban valósultak meg, igaz jelentős társadalmi és építészeti különbségekkel és jól ismert problémákkal (Weclawowicz, 1992; Meggyesi, 2005). Sőt tulajdonképpen még ma is hathatóságok, lásd Kína, Katar vagy az Egyesült Arab Emírátságok városépítészetét.

A modern városépítés lényege a magas ház volt, a köré szervezett zöldfelületekkel, és a fejlett, gyors magán közlekedést szolgáló infrastruktúrával, amely gyökeresen eltérő városi formát jelentett. Hirdetői hittek abban, hogy a város feletti tervezői kontroll nem engedi létrejönni a slumokat; a fizikai determinizmus még jobban áthatotta a modernizmust, mint elődjeit. Amerikában Wright volt a fő szószólója az irányzatnak, aki egy tulajdonképpen még radikálisabb tervet ötölt ki, az ún. Broadacre City-t, amelynek a lényege az volt, hogy 5 ezer fős kolóniák hálózatával kell visszavinni az embereket a természetbe, a vidékre, ahol az otthon dolgozás nagyobb szerepet kap, s nincsenek városközpontok. Bár Wright is ellene volt a kor szuburbán fejlődésének, mivel azt tette felelőssé a városok kiüresedéséért, modellje hosszabb távon épp a szuburbán létforma népszerűségét támogatta (Kocsis, 2007; Meggyesi, 2005; Hall, 2014)

A modernizmus – széleskörű gyakorlati tapasztalatai révén – alapvető hatást gyakorolt a városépítészetre, s az általa okozott problémák – elidegenedés, városkép, társadalmi szegregáció stb. – is közismertek. Sokan a szomszédsági modellhez hasonlóan városellenesnek titulálták, hiszen a modernizmus nevében nem ritkán régi városrészeket radióztak le a térképről. Mumford kritikája szerint nem tudta megvalósítani a természet, a gép és az ember szintézisét, de mások is beálltak az elmarasztalók sorába, s mondhatni az új urbanizmus mozgalmai is a modern városépítészet ellenében születtek meg, jóllehet a mai fenntarthatósági, öko-várostervezési kezdeményezések bizonyos tekintetben a modern építészet egyes sajátosságait másolják (Sharifi, 2016).

A neo-tradicionális mozgalmak

A 20. század második felére nyilvánvalóvá vált, hogy a városok egyben tartására tett kísérletek sikertelennek bizonyultak, a városi szétterülés alapvetően változtatta meg a városi tájat. Az észak-amerikai városfejlődésben elsőként jelentkezett a városi szétterülés, annak számos káros hatásával és következményével. De a városközpontok sem voltak problémánélküliek; a központi városi terek kiüresedésére, a városi közösségek felbomlására, az elidegenedésre az ismert urbanista-újságíró, az új urbanizmus egyik aktivistája, Jane Jacobs is felhívta a figyelmet a *The Death and Life of Great American Cities* című munkájában, ami 1961-ben jelent meg. Az 1980-as évek elején kibontakozott a posztmodern urbanizmus, amelyet összefoglalóan neo-tradicionálizmusnak neveznek, és főképpen az USA-ban öltött testet. Irányzatai tradicionális szomszédság fejlesztés, tranzit orientált fejlesztés, új urbanizmus és okos növekedés neveken futottak az utóbbi 30 évben, közöttük a leginkább ismertté az új urbanizmus vált, amelyik az első kettő említett irányzatot egyesítette.

A tradicionális szomszédság tervezés ihletői Perry, Unwin, és Christopher Alexander, tehát egyrészt a szomszédsági egység tervezői voltak. Alapvető tervezési eleme a szomszédság, a körzet és a folyosó (Duany és Plater-Zyberk). A tranzit orientált fejlesztés (Peter Calthorpe) ihletői Mumford és Howard. Egyik fő tervezési eleme, hogy a lakosok (gyalogosok) max. 10 percre legyenek a közösségi közlekedési megállóktól, így a szétterülés megakadályozása az egyik fő cél, besűrűsödés, barnamezős fejlesztések által. Calthorpe nagy figyelmet fordított a találkozó helyek kialakításának is. Az okos növekedés (smart growth – nem összetévesztendő a smart city-vel) a 90-es évek közepén terjedt el, s céljává nemcsak az egész város szintjét, hanem a vonzáskörzetet is átfogó szemléletű tervezés megvalósítását tette: kompakt fejlesztés, belső városnegyedek revitalizációja, az expanzió megakadályozása, társadalmi egyenlőség és keveredés, közösségi közlekedésfejlesztés révén.

Az új urbanizmus irányzat gyökerei tehát az 1960-as évekig nyúlnak vissza, Jane Jacobs és Lewis Mumford munkásságáig. Tervezői hittek abban, hogy a városi szétterüléssel összefüggő szuburbanizáció, a II. világháború utáni amerikai városfejlődés negatív hatásai ellensúlyozhatók, hogy a tudatos tervezés eredményeképpen elérhetővé válik a városok belső területein is az emberléptékű, kisvárosi életérzés, amennyiben a központ közelségét kihasználva, gyalogosan jól bejárható területeket és sokszínű területfelhasználást alakítanak ki. Fontos szempont a társadalmi, közösségi kohézió erősítése és a társadalmi sokszínűség biztosítása, a koncepcióban néhány perces távolságra található a munkahely, a bolt, az iskola, a játszótér, zöldfelület, egyszóval az autós közlekedés a napi

életvitel során akár el is hagyható. Az új urbanizmus a kisvárosi életérzés biztosítása révén tett kísérletet arra, hogy alternatívát nyújtson a kertvárosi létformának a belső városi területeken.

A neo-tradicionális tervezési elvek viszonylag sikeresen vonultak be a tervezési gyakorlatba, és hozzájárultak a környezeti szempontok terjesztésében is, mindenekelőtt azonban nyugaton. Jóllehet az alapos vizsgálatok kiderítették, hogy voltaképpen az a tervezési új hullám sem bizonyult sikeresnek abban, hogy a városi népsűrűség, a gyalogolhatóság, közlekedési viselkedés terén tett előrelépései fokozzák a környezettudatosság és a fenntartható közösségek kialakulását. A mozgalom jelentős sikereket azért sem tudott elérni, mert az elképzelés nem igazodott a társadalom megváltozott igényeihez, a régi korok (építészeti) visszaidézése, az autóhasználat mellőzése, a kerthasználat lehetőségének minimális szintje nem felelt meg az elvárásoknak, a tervezett városrészek nem váltak élő, pezsgő kisvárosi terekké. Az előző modellek hibáiból is keveset hasznosított e mozgalom: a szegregáció, a dszentifikáció terén megmaradtak a trendek, s a fizikai beavatkozások túlsúlya és ezért vitatott eredménye is megmaradt (Kocsis, 2007; Rohe, 2009; Sharifi, 2016).

Öko-urbanizmus – gyökerek

A fenntarthatóság koncepciójának születése jól ismert, a Bruntland-jelentéshez kötik, ugyanakkor szükséges jelezniük, hogy ez is az 1960-as években megszülető környezeti mozgalom hullámán fogant. Az urbanista gondolkozásban – ahogy fentebb utaltunk rá – mindig is benne volt a „zöldben” való gondolkodás, a zöldfelületek létesítése, „építészete” többnyire szervesen és egyre tudatosabban egészítette ki az épületek építészétét.

Ha 20. századi előfutárokat keresünk, a század elejéről említhetjük a szovjet avantgard képviselőinek, Ginzburgnak és Barscsnak Moszkvára készített anti-urbánus „zöld város” koncepciótérvtét 1930-ból (Meggyesi, 2005). Fontosabb és már közvetlen elődnek számít Ronald Register ecocity-je az 1970-es évtized elejéről, amelynek alapvetése az volt, hogy a városnak figyelembe kell vennie a biorégiójának eltartó képességét. De benne volt az öko-urbanizmus Peter Calthorpe 1993-as *Next American Metropolis*-ában, a tranzit orientált fejlesztésben is, ahol a tervező zöldövezetbe integrált új városokat is vizionált, vagy Breheny és Rookwood fenntartható városrégijában is ugyancsak 1993-ból, ahol az energia és erőforráshasználat, a területfelhasználás, a szennyezés minimalizálás vezető tervezési elvek ké emelkedett (Freestone, 2002).

Az öko-urbanizmus tehát egyrészt a fenntarthatóság másrészt a városi metabolizmus koncepciójára építkezik, ez mutatja, hogy már nemcsak a városi zsúfoltság vagy az urban sprawl jelenségére reflektál, hanem az

éghajlatváltozásra vagy az erőforrások szűkösségére is. Ez az egyik tulajdonság, ami alapvetően megkülönbözteti elődjektől: nem (csak) valamely urbanizációs ciklusban tapasztalható negatív tendenciákra adott válaszként értelmezhető, hanem a más dimenzióban értelmezhető környezeti válságra való tervezői reflexió eredménye is. Különbséget fedezhetünk fel továbbá az öko-urbanizmus globális természetében is, míg az előzményei közül jóformán csak a modernizmus ítéhető globálisnak. Jóllehet, ez a globális elterjedés szellemi import eredménye, többnyire felülről jövő kezdeményezések révén valósul meg a követő országokban, így hazánkban is, igaz itt további vizsgálatok szükségesek ennek bizonyítására.

1. táblázat: Az öko-urbanizmus kapcsolata a korábbi városfejlesztési modellekkel

	Öko urbanizmus
Parképítő mozgalom, City Beautiful	<ul style="list-style-type: none"> • Városi parkok: emberi egészség és mikroklima-módosítás • Barátságos, kedélyes városi-közösségi terek tervezése
Kertváros mozgalom	<ul style="list-style-type: none"> • Zöldfelületek szerepe a várostervezésben • Tervezetten kevert társadalmi és gazdasági struktúra • Város-kertváros-vidék ellátórendszer
Szomszédsági egység tervezés	<ul style="list-style-type: none"> • Városi tömbökben, szomszédságokban gondolkodás
Modernizmus	<ul style="list-style-type: none"> • Zöldfelületek és technológia szerepe a várostervezésben • Területfelhasználási hatékonyság
Neo-tradicionális mozgalmak	<ul style="list-style-type: none"> • Városi szétterülés és autó-ellenesség • Gyalogos város, gyalogolhatóság • Okos növekedés • Városi ökológiai régiók (ellátóterületek) • Környezettudatosság, fenntartható közösségek • Zöldövezetek szerepe

Forrás: Meggyesi, 2005; Daniels, 2005; Raco, 2012; Whitehead, 2012; Sharifi, 2016 alapján

Az 1. táblázat foglalja össze, hogy a fentiekben tárgyalt várostervezési, városfejlesztési koncepciók, irányzatokból mi az, amely az öko-urbanizmus felé kapcsolatot jelent. Három tényezőt emelnénk ki újra. Egyrészt nyilvánvaló, hogy a városépítészet nemcsak az épületek, az utcák és a terek művészete, hanem a zöldfelületeké is, ez végigvonul a történeti modelleken. Másodsor, ha végigtekintünk a különböző öko-urbanisztikai modelleken – öko város, zöld város, klímabarát, reziliens város, okos város stb. – megállapíthatjuk, hogy ezek közös eleme, hogy technológia-orientáltak, legyen az zöld vagy városi infrastruktúra. Ennek gyökerét legpregnansabban a modern városépítészetben találjuk meg, némileg leegyszerűsítve, provokatíván úgy is fogalmazhatnánk, hogy sok új öko város projekt nem más, mint valamilyen zöld szósszal leöntött (poszt)modern

városépítészeti projekt. Természetesen ez a megállapítás elsősorban a joggal kritizált zöldmezős fejlesztésekre érvényes, különösképpen a fejlődő országokban valósul meg sok beruházás ezen az úton, igaz erre a körülmények – népességnövekedés, zsúfoltság – magyarázatot adhatnak. Ma már csak Kínában több mint 200 öko város projektet tartanak számon (Sharifi, 2016). A harmadik megállapításunk ide kapcsolódik: ennek ellenére talán megfogalmazható, hogy a korábbi modellekkel ellentétben az öko-urbanizáció sokkalta inkább áthelyezte a hangsúlyt a meglévő városok kezelésére, a legtöbb projekt ezen a téren a foghíjbeépítéses (infill), a barnamezős vagy a városrehabilitációs kategóriába tartozik (Whitehand, 2012; Sharifi, 2016).

Az öko-urbanizmus koncepciói

Ahogy az élet annyi területén, vagy éppen a tudományban, az öko-urbanizmusban is a pluralizmus felé hajlott el az irányzat, az 1990-es évektől egyre több különféle modellt, koncepciót – városcímkét – termelve ki magából, részben tudományos oldalról, részben gyakorlati kezdeményezésekre. A 2. táblázat az öko-urbanizáció talán Magyarországon is ismertebb koncepcióit foglalja össze tudományos és/vagy politikai kezdetük és fő jellemzőik alapján. De ez korántsem kimerítő gyűjtés, a szakirodalomban, vagy éppen az EU-s tervezési szakzsargonban számos további fogalom jelent meg (pl. ubiquitous city – mindenütt jelen levő információs technológiára utalva vagy természet alapú városfejlesztés), vagy éppen a meglévőket kombinálták (De Jong et al., 2015).

A modellekben természetesen sok közös van, másfelől elméleti magukban is azonosságokra lehetünk. A fenntartható fejlődés elmélete mellett De Jong et al. (2015) itt az ökológiai modernizáció és a regeneráló fejlődés/fenntarthatóság fogalmát említi. Előbbi a gazdaság azon irányú fejlődését jelöli, amely az erőforrások és az ökoszisztémák hatékony felhasználása révén teremt gazdasági növekedést. Az energia-hatékonyság mellett, a fenntartható termelési-ellátási láncok, a tiszta termelés, az öko design tartozik ide. Utóbbi (angolul regenerative development/sustainability) paradigma még igencsak új, s továbbmenve az előzőnél nemcsak a környezeti problémák kialakulását igyekszik megelőzni, hanem a cél a korábbi károk, veszteségek helyreállítása is, vagyis az erőforrásokba, ökoszisztémákba való befektetések és a legújabb innovációk révén.

Ezek mellett még a városi metabolizmus fogalmát említhetjük meg elméleti alapként, amelyet Marx politikai gazdaságtani értelmezése után először Abel Wolman vetett fel 1965-ben. Ennek lényege a városi folyamatok, anyag és energiaáramlások anyagcsere-folyamatként való értelmezése. Ezután több nyugati nagyvárosra készült anyagcsere-elemzés, azonban az

1980-90-es években a koncepció feledésbe merült. Mára viszont megújult az érdeklődés iránta, Newman (1999) szerint a metabolizmus az élhetőség szempontjával kiegészítve alkalmas a fenntarthatóság gyakorlati megközelítésére.

A fogalmi kavalkád természetesen többek figyelmét felkeltette. A szakirodalomban két tudománymetriai tanulmány is található a közelműltből, amely az öko-urbanizációhoz köthető fogalmak elterjedését vizsgálja. De Jong et al., (2015) a Scopus adatbázis 1430 cikkén (1996–2013), míg Fu és Zhang (2017) az ISI Web of Science SCI és SSCI által indexált cikkeket használta, kulcsszavas leválogatás után 2145 darabot az 1980–2015 közötti időszakból, elemzéseik tehát az angolszász-nemzetközi tudomány tendenciáit reprezentálja. A két elemzésben közös, hogy rámutatnak a fenntartható város és az okos város fogalmának domináns voltára. Előbbi több évtized óta van jelen a várostervezési diskurzusokban, míg az okos város napjainkra vált meghatározóvá a szakmai közbeszédben. De Jong et al. (2015) jól illusztrálta az élre törést a cikkek számának meredek emelkedésével 2010-től kezdődően, Fu és Zhang (2017) ugyanezt erősítette meg a másik adatbázison: a smart city cikkek száma már meghaladta a sustainable city tanulmányok számának felét.

2. táblázat: Az öko-urbanizmus fő koncepciói:
kezdetek és jellemzők

	Tudományos/politikai kezdet	Fő jellemzők
Fenntartható város (sustainable city)	UN Habitat, Vancouver 1976; Aalborgi karta, 1994	Három fenntarthatósági oszlop és indikátorai
Öko város (eco city)	Richard Register, 1973	Ökológiai eltartóképesség, harmóniában a természettel – széleskörű alkalmazás, nincs definíció
Alacsony karbonintéző város (low carbon city)	UK Energy White Paper: low carbon economy, 2003, UN Habitat 2011	Technológiai innováció és alacsonyabb szén-dioxid kibocsátás
Okos város (smart city)	World Forum on Smart Cities 1997, városi projektek a 2000-es évektől	Gazdasági és közigazgatási hatékonyság, üzleti alapú városfejlesztés, inkluzív társadalom, high-tech és kreatív iparágak, társadalmi és kapcsolati tőke, társadalmi és környezeti fenntarthatóság
Tudás város (knowledge city)	Knight 1995 – tudás alapú városfejlesztés	Tudás alapú gazdaság, gazdag humán tőke, megőrzött természeti környezet, magas minőségű épített környezet
Reziliens város (resilient city)	Holling 1973, UNISDR 2010	Egy rendszer rugalmassága a kívülről érkező stressz ellen

Forrás: Hollands, 2008; Whitehead, 2012; De Jong et al., 2015; Fu-Zhang, 2017

A legrégebbi fogalomnak tehát egyfelől a fenntartható város, másfelől a mára kicsit kikopott öko város koncepciója mondható. Ezek egyértelműen a környezeti ébredés közvetlen eredményének tekinthetők, reagálva a környezeti válság városi olvasatára: egyfelől a nyugati, fejlett világban tapasztalható erőteljes városi szétterülés, valamint lég- és vízszennyezés problémájára, másfelől a fejlődő világban felismert, felgyorsuló urbanizáció, városnövekedés káros környezeti és társadalmi hatásaira. Ezekkel a témákkal az ENSZ Habitat (Centre for Human Settlements) szervezetének első nemzetközi konferenciája foglalkozott először Vancouverben, 1976-ban, anélkül természetesen, hogy magát a fenntartható urbanizáció fogalmát használták volna, hiszen az a Bruntland-jelentés után vált széles körben ismertté (Whitehand, 2012). A fogalom európai, illetve az európai uniós intézményesülés az ún. aalborgi folyamat eredménye, amelynek kezdőpontja és névadója az Európai Fenntartható Városok első konferenciáján, 1994-ben elfogadott Aalborgi Charta. Később fontos mérföldkő volt még a Local 21 Agenda-ban elfogadott Melbourne-i elvek 2002-ből. Az 1990-es évektől egyre népszerűbb fenntartható város konceptualizálásánál a fenntarthatóság jól ismert három oszlopa bizonyult meghatározónak, van aki azonban a környezeti szempontot tartotta fontosabbnak, mások a társadalmi-gazdasági megközelítést tették előbbre. De Jong és társai (2015) értékelése szerint közel áll hozzá az élhető város és a zöld város fogalma is, utóbbi esetében több ökológiai jelentéstartalommal. Mára a fenntartható város afféle ernyő-fogalomná vált szinonimaként, s számos fogalmat gyűjtve maga köré (Fu–Zhang, 2017).

Az öko város fogalmát az Urban Ecology csoport 1975-ös megalakításához kötik. Egyik alapítója, Richard Register jegyzi az *Ecocity Berkeley: Building Cities for a Healthy Future* című írást (1973), amelyben az öko város az ökológiai eltartó képesség figyelembevételével tervezett és működtetett települést jelent. Ehhez hasonlóan régebbi gyökerekkel rendelkezik a reziliens, egyes fordításokban rugalmas város fogalma, igaz városokra való használata a 2000-es évek városi katasztrófái után terjedt el (9/11, Katrina Hurrikán). A rezilienciát Holling 1973-ban ökológiai rendszerekre alkalmazta először, a külső stresszre, változásokra való reagálóképesség, túlélőképesség jellemzőjeként. Intézményesülése az ENSZ Katasztrófa-kockázatsökkentő Hivatalához köthető (UNISDR), amely 2010-ben indította reziliens város kampányát (Jabareen, 2013).

A 2. táblázatban jelzett másik három fogalom kezdete az 1990-2000-es évekre nyúlik vissza. A tudás alapú városfejlesztést Knight (1995) vetette fel. Az alacsony karbonszintű vagy klímabarát város politikai termék, a 2000-es évekre megerősödő klíma vagy karbon diskurzus hozta felszínre, a tervezésben ez Magyarországon is bekerült a gyakorlatba (Salamin et al., 2011). A smart, okos város témában az első tanulmányok az 1990-es évek közepén jelentek meg, az 1997-es World Forum on Smart Cities máris a

koncepció nagy ívű fejlődését jövendölte. Számtalan város hirdetett okos város programot, s a nemzetközi szervezetek is zászlajukra tűzték a koncepciót, ld. pl. a 2010-ben meghirdetett EU2020 stratégiát (Hollands, 2008; Cocchia, 2014). A smart city „paradigmája” látványos fejlődésen megy keresztül, mind a tudományos életben, mind a gyakorlatban. Leváltani látszik a kreativitásra alapozott városfejlesztést, de ahogy jeleztük az öko-urbanizmuson belül is élre tör, éppen a környezeti vonalat háttérbe szorítva. Igaz vannak ellenkező irányú, közeledést jelző törekvések is (lassú város, smart food city – Mayer–Knox 2006; Matta–Caballero 2013; Maye 2018) A fejlődés hazánkban is tapasztalható, azonban még nem éri el a nemzetközi mértéket (Horváthné Barsi et al., 2011; Egedy, 2017).

Kritikai perspektívák és összegzés

Sok kritika éri napjaink városfejlesztési „csodaszereit” abból kifolyólag, hogy ezek felcserélhetők, szinonimaként alkalmazhatók, aktuális divatok, politikai irányváltások által befolyásolva, kihasználva a bennük rejlő aktuális marketingértéket. Ezen túl viszont mélyebb bírálatok is megfogalmazódnak. Utalnunk kell arra, hogy magát a fenntartható fejlődés fogalmát is erős ösztűz alá vették, amiért az összebékítve a gazdasági fejlődés mindenható célját a környezeti célokkal tulajdonképpen a neoliberális gazdaságpolitikának hódolt be.

Ennek előzménye már az volt, hogy a fenntartható fejlődés Swynedouw (2009) szerint posztpolitikai témává vált, amelyben minden fő politikai erő egyetért, így a „kilúgozott” fenntarthatóság több kárt okoz, mint hasznot azzal, hogy kizárja a viták lehetőségét a környezetről, s azt, hogy radikálisabb elképzelések kerüljenek napirendre (Whitehand, 2012). A gazdasági válság idején ráadásul a fenntartható fejlődés, vagy konkrétan a fenntartható város és társai a válságból való kilábalás eszközévé degradálódott (Brand, 2007; Mansfield, 2009; Demeritt, 2011; Raco–Flint, 2012). Így nincs ez másként a smart city-vel sem, amely mentén újra előre törhet a vállalkozói város, a neoliberális városfejlesztési gyakorlat, amelyben a smart city annak high tech változataként jelenik meg. Miért működne az IT szektor nem a globálkapitalista profitérdekek mentén? Így ugyan az a társadalmi és munkaerőpiaci polarizáció valósul meg ezekben a városokban, mint ahogyan a kritikusok már a kreativitásra épített városfejlesztési projekteknél megfogalmazták (Hollands, 2008).

Nincs könnyű helyzetben tehát ma a város és lakója. Bár látszólag előrelépés történt a modellek sorában azzal, hogy a meglévő városra tevődött a fókusz, a smart city-vel viszont némileg a környezet került háttérbe. Ezen túlmenően nagyobb probléma, hogy az öko-urbanizmus hatástalannak, gyengének látszik a globális kapitalizmus keretei között. Ebben a keretben

nem tűnik lehetségesnek az, hogy visszaállítsuk a városok ökológiai integritását, újraformáljuk a termelés és a fogyasztás rendszereit, és megerősítsük a helyi, városi polgárságot, a társadalmi és környezeti igazságosság támogatásával (vö. Wolch, 2007). Lehetséges, hogy a működő városfejlesztési modellt a kapitalista város keretein kívül kell keresnünk.